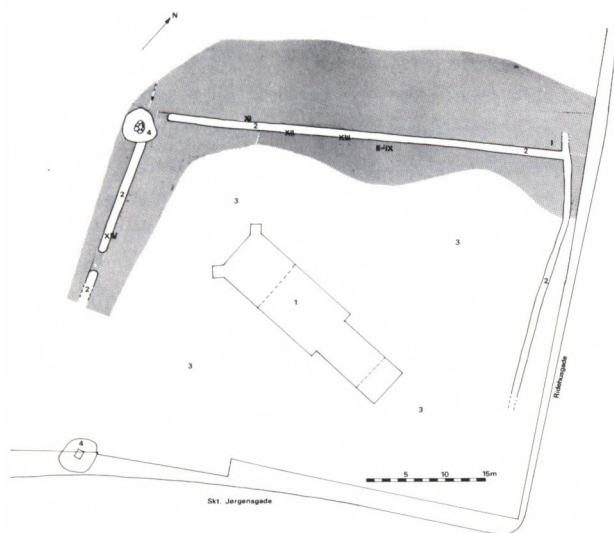

Nogle karfragmenter fra Skt. Jørgensgården i Odense

Af Eskil Arentoft

Som følge af sanering med efterfølgende nybyggeri var det i 1980-81 nødvendigt at foretage en undersøgelse af resterne af Odenses middelalderlige spedalskhedsinstitution – Skt. Jørgensgården. Skt. Jørgensgården var placeret på hjørnet af Skt. Jørgensgade/Ridehus-

Grundplan af Odenses Skt. Jørgensgård. 1. Kirken. 2. Grøft, der indhegner kirkegårdsområdet. Den er i hvert fald mod nord og vest meget hurtigt blevet opgivet, da husene breder sig over den. P.gr.a. senere tiders kraftige afgravning af områdets sydlige del har den ikke kunnet konstateres her. 3. Kirkegård. 4. Brønde. Raster: Den omtrentlige udstrækning af beboelsesområdet. Romertallene henviser til fundstederne for karfragmenterne omtalt i artikelen.

gade (se grundplanen) – et sted, der i middelalderen lå ca. 50 m udenfor byens port mod øst (Pjenteport). Formentlig har den ligget lige ud til landevejen mod Nyborg. Den ældste skriftlige kilde, der omtaler den, er et testamente fra 1291, og det vides, at den nedlægges som hospital sammen med de øvrige Skt. Jørgensgårde i 1542.

Skt. Jørgensgården havde 3 hovedbestanddele: kirke, kirkegård og beboelsesområde.

Kirken og kirkegården, hvor der blev registreret lige ved 1200 grave foruden utallige omrodede knogler, optog den største del af området. Men udenom kirkegården mod nord og vest fandtes rester af huse, der visse steder bredte sig indover kirkegårdsarealet. Her har de spedalske levet og sandsynligvis også arbejdet, idet nogle af husene kunne tolkes som værksteder (metalforarbejdning).

Mens der på kirkegårdsområdet kun blev fundet en ret ringe mængde skår af middelalderkeramik, blev der på beboelsesområdet fundet en hel del. Nogle af disse skår kunne samles til større fragmenter, hvoraf nogle til en vis grad lader sig datere ved hjælp af mønster fundet i lagene omkring skårene. Kollektionen har yderligere interesse, da man med stor sikkerhed kan regne med, at keramikken har været anvendt i ét og samme miljø.

Karfragmenterne, der her præsenteres i katalog-

form med foto og beskrivelse, er nummerede I-XV. Alle mål er målt udvendigt. Bredde- og højdemål er, hvor intet andet er anført, taget, hvor de er størst.

Den glaserede kande nr. I er fundet i en lille grube, nedgravet fra et stærkt omrodet lag, der lå dels over, dels ved siden af kirkegårdens indhegningsgrøft. I dette omrodede lag er fundet 9 mønter. 3 er fra Christoffer II, 5 fra Edward I (England, 1270-1307), og en er meget dårligt bevaret og kan derfor muligvis ikke bestemmes. Laget og gruben med kanden kan således med forsigtighed sættes til 2. fjerdedel af 1300-årene.

Nr. II-IX er interessante derved, at de alle er fundet i én og samme affaldsgrube. Denne grube lader sig relativt godt datere: Den er gravet ned lige indenfor grøften på selve kirkegårdsområdet (se grundplanen). Efter at gruben er fyldt til, og skårene altså kommet derved, er 3 begravelser anlagt oven i gruben. Derefter er placeret først et og siden endnu et hus, der manifesterer sig ved lergulve, henover gruben. Disse lergulve lader sig møntdatere og giver altså en terminus ante quem for gruben og skårene.

I det første af disse lergulve var der 2 mønter. En, der endnu ikke er bestemt, og en slået af Christoffer II. Et lergulv umiddelbart herover indeholdt 2 fra Erik Menved, 1 fra Christoffer II og 2, der endnu ikke har kunnet bestemmes. Huset til dette lergulv er fjernet senest o. 1400, hvilket kan godtgøres af lagene ovenover. Det første hus tilhører vel snarest 2. fjerdedel af 1300-tallet. Grubens skår må derfor være kommet i jorden før dette tidspunkt. Hvor meget før er vanskeligt at sige, idet affaldsgruben intet indeholdt udover skårene og nogle knogler. Ser man på det samlede fundmateriale fra Skt. Jørgensgården, er der ikke noget, der tyder på, at den er meget ældre end den ældste skriftlige kilde, der omtaler den (1291). Hvis man siger, at skårene er kommet i jorden o. 1300 med

en margin til hver side på ca. 25 år, rammer man nok ikke meget ved siden af.

Kuglepotten på tre ben, nr. X, kan ikke dateres særligt godt. Den stod i en lille grube, der udgik fra et tykt homogent lag, der nogle steder var placeret under de egentlige bygningsrester. På fundstedet for nr. X var der imidlertid ikke nogen daterende bygningsrester eller lag. I 3-5 m afstand fra fundstedet blev der dog fundet flere mønter. De lå både i et lag, svarende til det, pottegruben udgik fra, og i lag tilhørende et højere niveau. Disse mønter var alle fra Erik Menved og Christoffer II.

Karfragmenterne XI-XV er alle fundet under omstændigheder, der ikke tillader en nærmere datering. Den sorte, uglaserede kande nr. XI og kuglepotten nr. XII er fundet i smågruber i et lag af samme karakter, som det nr. X blev fundet i. Blot er der ikke her i nærheden fundet nogen mønter. Ej heller er der lag, der overlejrer fundstederne. Området virker nærmest, som om det i en meget lang periode har ligget hen – formodentlig som køkkenhave.

Den store skål nr. XIII er samlet af stykker fra flere forskellige lag. Disse kan på indeværende tidspunkt kun dateres ved hjælp af andre skår, og de peger på 1300-tallet.

Den fladbundede potte nr. XIV blev fundet i beboelsesområdet langs Skt. Jørgensgårdens vestlige kant. Netop i dette område var der foretaget en kraftig afgravning, således at der næsten ingen deciderede lag var, men blot en række gruber i undergrunden. Nr. XIV stod i en sådan grube, der på den ene side var skåret af et stolpehul, som også havde fjernet hele den ene side af potten. De øverste dele er sikkert gået til p.g.r.a. nogle brændte lerlag (formentlig rester af et ildsted), der var placeret ovenpå gruben. Der er således intet, der kan datere dette karfragment. Både

hvad angår gods og form adskiller fragmentet sig væsentligt fra størstedelen af udgravningens uglaserede potteskår. Der er tale om Østersøkeramik. I området langs den vestlige kant af Skt. Jørgensgården var der i modsætning til resten af området et vist, mindre indslag af Østersøkeramik. Hvad dette skyldes er ikke klart – måske er Skt. Jørgensgårdsbeboelsen simpelt hen lidt ældre i dette område, eller måske kan der have været aktiviteter ældre end spedalskhedsinstitutionen. Da der ikke er en rigtig stratigrafi, men kun en række gruber i undergrunden, er det vanskeligt at komme til fuld klarhed over dette problem.

Den lille fladbundede potte nr. XV er et løsfund og kan derfor ikke tidsfæstes nærmere ud fra fundomstændighederne. Bedømt ud fra godset og formen synes det lille, grove kar nærmest at tilhøre vikingetiden eller den tidlige middelalder.

Som det ses af det foregående, tilhører de her præsenterede fragmenter stort set højmiddelalderen. Det skyldes, at de senere lag – f.eks. fra 1400-tallet – i meget vid udstrækning er ødelagt ved senere tiders aktiviteter på stedet.

Kuglepotterne bærer alle bortset fra nr. VI og XII tydelige spor af at have været anvendt på ildstedet. Det gælder også Østersøkarret nr. XIV. Nogle er mere eller mindre sortsværte af sod på ydersiden, og nogle har spor af fastbrændte madrester på indersiden. Flere af karrene har endvidere en grålig/gullig-/hvidlig, ret hård substans siddende på indersiden. Der er muligvis tale om kedelsten, og hvis det er rigtigt, må disse potter gentagne gange have været brugt til kogning af vand.

At kuglepotterne har været anvendt til madlavning er vel ikke uventet. Derimod er det mere bemærkelsesværdigt, at den sorte, uglaserede kande nr. XI også synes at have været brugt til dette formål. Under bun-

den og opad siderne er der spor af sod, og indvendigt er der store kager af en forkullet substans, der sine steder er op mod 1 mm tyk. Når dette er sagt, må det tilføjes, at det ikke er helt sikkert, at der er tale om en kande. Den foreligger i to fragmenter, hvis samhörighed p.g.r.a. godset og fundomstændighederne dog ikke kan betvivles. På mundingsranden, som ikke er bevaret hele vejen rundt, er der lige ved den ene brudflade en lille udbulning. Den kan næsten kun repræsentere en tud eller en hank/øre. Da sortbrændte potter med ører ikke er kendt fra Skt. Jørgensgården iøvrigt, og da skår af sortbrændte kander er almindelige, anser jeg det for mest sandsynligt, at der virkelig er tale om en kande.

De øvrige tre kander kan man ikke fastslå anvendelsen for. Der forekommer tre hovedtyper af kander på Skt. Jørgensgården. Den ene er allerede omtalt – det er den sorte, uglaserede. En optælling af randskårene peger i retning af, at den har været lidt hyppigere end den glaserede. Den anden hovedtype er den rødbrændte, uglaserede. Blandt de større karfragmenter er den repræsenteret ved nr. III. Det er en noget usikker gruppe, idet den kan være vanskelig at skelne fra den glaserede kande, når man blot står med enkelte skår. Den glaserede kande er som bekendt langt fra altid forsynet med en dækkende glasur. Nr. III er en meget stor og grov kande, og mange andre rødbrændte, uglaserede skår af kander er netop også karakteriserede ved deres tykkelse og grovhed. Man kan tænke sig, at der her er tale om en billig udgave af den rødbrændte, glaserede kande. Nr. I og II hører til denne type. Den har eksisteret med forskellig ornamentik: bundranden er således næsten altid forsynet med de sædvanlige fingerindtryk, omend der også findes ganske enkelte eksempler på en helt udekoreret bundrand. På korpus kan der have været drejeriller

som på nr. I, eller den kan være helt uden dekoration udover glasuren som på nr. II. En række skår viser desuden ornamenter lavet ved pålagte skæl i pibeler, hindbærknopper fremstillet ved hjælp af påstemplede lerklatrer eller ved en stribeornamentik af en brunlig jernoxid. En lille del af hankene er med trindt tværsnit som hanken på nr. I. De allerfleste er dog båndformede med én eller flere langsgående furer.

To af kuglepotten – nr. IV og X – er forsynet med tre ben. Kuglepotten med tre ben er langt fra ualmindelige i danske fund, men benene er normalt med mere eller mindre trindt tværsnit. Sådanne trinde ben er kun fundet i ganske få eksemplarer på Skt. Jørgensgården. Mere almindelige er de brede, flade ben, således som på de to nævnte potten. De adskiller sig også fra de trinde ben ved deres ringe højde. Det er kun lykkedes mig at finde endnu et eksempel fra Danmark på denne type ben. Det er på en uglaseret kande fundet inde i Odense (1). Derimod ser denne bentyper ud til at være ganske almindelig i det nordlige Tyskland (2). Her findes de både på kuglepotten og på kander (kander, der iøvrigt meget ligner kanden fra Odense). Om der er tale om en import fra det nordlige Tyskland, eller om de er lokalt producerede får indtil videre at stå hen.

Noter

1. Afbildet f.eks. i M. Bencard og E. Roesdahl: Dansk middelalderlertøj 1050-1550. 1972. Nr. 205.
2. Eksempler på de flade, listeagtige ben kan findes i P. Hartmann: Keramik des Mittelalters und der frühen Neuzeit aus Nordfriesland. Offa-Bücher. Band 32, 1975.
H.J. Stoll: Die mittelalterlichen Töpfereifunde von Sonderhausen/Stockhausen und Weimar, Wagnergasse. Alt Thüringen V, 1961.
D. Warnke: Eine mittelalterliche Töpferei von Daberkow, Kreis Demmin. Jahrbuch der Bodendenkmalpflege in Mecklenburg, 1966.

Katalog

Nr. I (SJ 80-BI-AY-15)

Glaseret kande. Mundingsrand: ca. 11,0 cm. Bredde: 13,5 cm. Højde: 22,7 cm. Godset rødbrændt, 4-5 mm tykt, fint magret uden synlige magringskorn. Hank med trindt tværsnit (2 cm i diam.). 1 cm brede drejeriller på skulderparti og korpus indtil ca. 5,5 cm over bundranden. Bundranden er forsynet med store fingerindtryk. Mundingsranden let udadbøjet med lågfals. Klar glasur, der får kanden til at fremtræde rødt, dog med enkelte gullige partier nederst. Glasuren dækker så langt ned, som drejerillerne går. Enkelte glasurstænk indvendigt.

Nr. II (SJ 80-CP-8A-867)

Glaseret kande. Mundingsrand: 10,5 cm. Bredde: 11,6 cm. Højde: 15,5 cm. Godset er indvendigt rødt, nogle steder med lagkageskærv med grå kerne, andre steder er skærven også grå udvendigt. Godstykkelsen er 3-4 mm. Magringskornene op til 1 mm. Korpus er muligvis banket noget ud efter drejningen, idet der her findes mange knomærker indvendigt. Ligeledes er korpus ikke cirkulær, men bulet. Udvendigt er der glattet efter med en klud e.lign. Kanden er forsynet med en glasur, der får den til at fremtræde gullig til gulgrøn. Glasurstænk indvendigt ved mundingsranden. Langs bundranden er en række ret små fingerindtryk. Hanken båndformet med en enkelt fure. Bemærk kandens små dimensioner.

Nr. III (SJ 80-CP_{IV}-10-511)

Uglaseret kande. Mundingsrand: 10,3 cm. Bredde: 13,2 cm. Højde: 13,5 cm. Lagkageskærv – rød/grå/rød. Godstykkelse 4-8 mm, ret groft magret – op til 3 mm store magringskorn. Korpus muligvis banket ud efter drejning, da der ses enkelte knomærker på de sparsomt bevarede rester af korpus. Mundingsranden let udadbøjet med svag lågfals. Mellem mundingsrand og skulderparti er der tre 1,5 cm brede drejeriller, der kun er let markerede.

Nr. IV (SJ 80-CP_{IV}-10-507)

Kuglepote på tre ben. Mundingsrand: 11,5 cm. Bredde: 15,5 cm. Højde: i hel tilstand ca. 14 cm. Godset gråt med ½ – 1 mm store magringskorn. Korpus er banket ud. Mundingsranden udadbøjet med kraftig lågfals. Potten står på tre ben af en listeagtig type (2,5 cm lange og 2 cm høje). Skulderpartiet forsynet med tre 1 cm brede drejeriller. Den har tydeligvis været anvendt i ildsted.

Nr. V (SJ 80-CP-8A-868)

Kuglepote. Mundingsrand: 11,3 cm. Bredde: 16,1 cm. Højde: 12,3 cm. Godset er gråt, hårdt brændt, næsten en klinger vare. Godstykkelsen er 3-5 mm, groft magret med småsten op til ½ cm. Korpus er banket ud med knomærker indvendigt. Udvendigt på potten er nogle flade partier, der kan stamme fra et træstykke e.lign. som man har holdt imod karrets yderside under udbankningen. Der er glattet efter med en klud e.lign. Mundingsranden er udadbøjet med en svagt markeret lågfals. På skulderpartiet tre ½ cm brede drejeriller. Fastbrændt sod vidner om anvendelse i ildsted.

Nr. VI (SJ 80-CP_{IV}-10-512)

Kuglepote. Mundingsrand: 10,8 cm. Bredde: 15,0 cm. Højde: 8,4 cm. Godset er sortgråt med godstykkelsen 4 mm. Magringskorn på op til 3 mm. Korpus er banket ud, og potten er på ydersiden efterglattet med klud e.lign. Mundingsranden er udadbøjet med en kraftig lågfals. På skuldrene er der tre ¾ cm brede drejeriller. Potten virker noget kluntet og grov.

Nr. VII (SJ 80-CP-8A-870)

Kuglepotte. Mundingsrand: 11,2 cm. Bredde: 15,0 cm. Højde: 9,7 cm. Godset er hårdt brændt med grå skærv. Magret med op til 1 mm store magringskorn, der træder frem i overfladen og gør denne ru. Godstykkelsen 4-6 mm. Potten er sandsynligvis drejet op. Mundingsranden simpelt udadbøjet uden lågfals. På ydersiden sidder fastbrændt sod.

Nr. IX (SJ 80-CP-8A-869)

Kuglepotte. Mundingsrand: 11,3 cm. Bredde: 11,3 cm. Højde: 8,0 cm. Godset er med lagkageskærv – gråbrun/grå/gråbrun. Magring med op til 1 mm store magringskorn. Godstykkelsen er 3,5-5,5 mm. Korpus er banket ud, og ydersiden glattet efter med en klud e.lign. Udadbøjet mundingsrand med svagt markeret og meget stejl lågfals. På skulderpartiet er der tre ½ cm brede drejeriller. På ydersiden er spor af fastbrændt sod, og på indersiden er der kedelsten.

Nr. VIII (SJ 80-CP-8A-871)

Kuglepotte. Mundingsrand: 13,5 cm. Bredde: 16,0 cm. Højde: 8,3 cm. Godset er hårdt brændt med grå skærv. Magringen grov, med enkelte småsten op til ½ cm i diam. Godstykkelsen er 4-7 mm. Korpus er banket ud, og ydersiden er glattet efter med en klud e.lign. Mundingsranden er udadbøjet med en »låg-fals«, der er så stejl, at den næppe har kunnet fungere som lågfals. På skuldrene er tre ¾ cm brede drejeriller. Indvendigt er der spor af kedelsten, mens der udvendigt er fastbrændt sod. Mundingsranden er udadbøjet med lågfals. På skuldrene er der tre ¾ cm brede drejeriller. Potten virker groft og dårligt lavet.

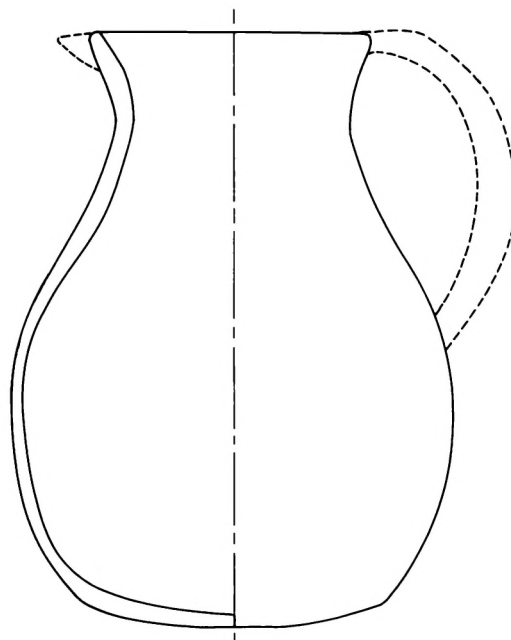
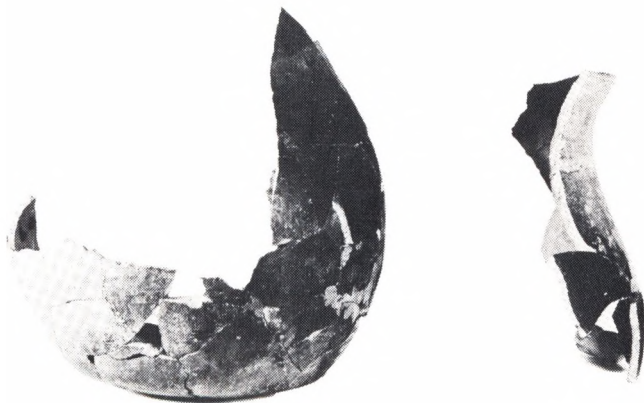

Nr. X (SJ 80-CQ_{III}-5-12)

Kuglepotte på tre ben. Mundingsrand: $\div$. Bredde: 20,0 cm. Højde: 14,5 cm. Godset er gråligt med en tykkelse på 4 mm. Brændingen er hård – næsten klinger vare. Potten er fint magret med næsten usynlige magringskorn. Korpus er banket ud, da der er meget tydelige knomærker indvendigt. Udvendigt er potten gnedet efter med en klud e.lign. Benene er af en flad, listeagtig type (3,5-4 cm brede og 2,5 cm høje). Under bunden er potten sortsværtet, og indvendigt er der megen kedelsten.

Nr. XI (SJ 80-EM_{II}-2-44)

Uglaseret kande. Mundingsrand: 11,0 cm. Bredde: 15,3 cm. Højde: 20,6 cm. Godset er gråt med godstykkelse på 4-8 mm. Kanden er fint magret – kun få, næsten usynlige magringskorn. Den er formentlig drejet op. Bunden er konveks. På ydersiden er den tørret over med en fin lervælling, der giver den en glat overflade – undertiden næsten blank. Mundingsranden udadbøjet. Under bunden og opad siderne er der spor af fastbrændt sod, og indvendigt er der rester af forkullet mad.

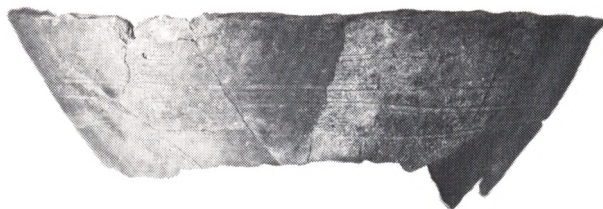
Nr. XII (SJ 80-DX₁-6-109)

Kuglepotte. Mundingsrand: 10,1 cm. Bredde: 21,9 cm. Højde: 24,4 cm. Godset er gråt og meget groft magret, idet der ses adskillige småsten helt op til 6-7 mm store. Godstykkelserne er mellem 3 og 8 mm. Blødt brændt med en skærv, der har tendens til at spalte. Korpus er banket ud. Potten er tørret over med en lervælling med en klud e.lign. Denne begitning er talrige steder skallet af. Mundingsranden er udadbøjet med lågfals. På skuldrene er der tre $\frac{3}{4}$ cm brede drejeriller. Potten virker groft og dårligt lavet.

Nr. XIII (SJ 80-DE₁-121)

Skål. Mundingsrand: 33,3 cm. Højde: 10,3 cm. Godset er gråt med en godstykkelser på 7 mm. Der ses enkelte magringskorn op til $\frac{1}{2}$ mm. Skålen er formentlig drejet op, og den er både udvendigt og indvendigt glattet efter med en klud e.lign. Mundingsranden er forsynet med fingerindtryk, så den fremtræder bølgeformet. På den øverste del er der 3-4 mm brede drejeriller med 1-2 cm's afstand imellem.

Nr. XIV (SJ 80-ADK-1)

Potte. Mundingsrand: $\div$. Bredde: 23,7 cm. Højde: 15,5 cm. Godset er gråbrunt, 3-6 mm tykt. Magringskornene er op til 1-2 mm store. Potten er muligvis banket op, men det lader sig ikke afgøre med sikkerhed. Glattet efter med en lervælling, hvorved nogle skinnende kvartskorn træder frem i overfladen. Der har været et antal drejeriller 3-4 mm brede og med 1-2 cm's afstand imellem indtil 5 cm over bunden. Spor af ild på den nederste del og under bunden. Potten, der fandtes nedsat i en grube, indeholdt stærkt askeblandet sand og to jernsøm.

Nr. XV (SJ 80-BH-løst-1)

Potte. Mundingsrand: ÷. Bredde: 13,5 cm. Højde: 9,3 cm, Godset er rødbrændt og groft magret med 3-4 mm store magringskorn. Godstykkelsen er 7-10 mm. Både udvendigt og indvendigt er påført en ¼ mm tyk lervælling, der nogle steder er skallet af, og som iøvrigt fremtræder stærkt sprækket indvendigt.

